

leri'nin kitap ve müellif adına göre yapılmış fihristidir (İstanbul 1346). 15. *Zâviye-i Fukarâ*. Trabzonlu Köseç Ahmed Dede'nin *er-Risâletü'l-behiyye fî tarîkatî'l-Mevleviyye* adlı Arapça eserinin tercümesidir (nşr. İbrahim Kutluk, "Mevlevîliğe Dair İki Eser", *TDED*, II/3-4 [1948], s. 291-300). 16. *en-Nüzhetü's-şâfiye fî tercemeti's-Suhbeti's-sâfiye*. Trabzonlu Köseç Ahmed Dede'nin *er-Risâletü'l-behiyye fî tarîkatî'l-Mevleviyye* adlı Arapça eserine Şeyh Galib'in yine Arapça olarak yazdığı hâşiyenin tercümesidir. 26 Nisan 1942'de tamamlanan bu eser de İbrahim Kutluk tarafından yayımlanmıştır ("Şeyh Galib ve as-Sohbet üs-sâfiyye", *TDED*, III/1-2 [1948], s. 21-47). 17. *Mahbûbü'l-ahibbe*. Aziz Mahmud Hüdâyî'nin *Habbetü'l-mahabbe* adlı Arapça risâlesinin tercümesidir (nşr. Rasim Deniz, *Habbetü'l-mahabbe Tercümesi Mahbûbü'l-ahibbe*, Kayseri 1982).

Ahmed Remzi Dede'nin yayımlanan bu eserlerinden başka *Kayseri Şâirleri* (bu kitap kayıptır) adlı biyografik bir eseriyle *Lübb-i Fazîlet* (Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar, nr. 1475-1476), *Sadred-dîn-i Konevî* veya Şeyh Nâsirüddin Mahmud'un *Tebşîratü'l-mübtedî ve tezki-retü'l-müntehâ* adlı eserinin *Tekmile-tü't-tarîka ve ta'rifetü'l-hadîka* (Konya Mevlânâ Müzesi, nr. 5909; İstanbul Belediye Ktp., nr. 18, 327) adıyla yaptığı tercümesi ve Farsça bir divançesi (Konya Mevlânâ Müzesi, nr. 5436) vardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Hüseyin Vassâf, *Seftne*, V, 240-246; Ergun, *Türk Şairleri*, I, 325-329; İbnülemin, *Son Asır Türk Şairleri*, III, 1408-1411; Abdullah Satoğlu, *Kayseri Şairleri*, Ankara 1970, s. 5-10; Hasibe Mazioğlu, *Ahmet Remzi Akyürek ve Şiirleri*, Ankara 1987; a.mlf., "Ahmed Remzi Akyürek", *Millî Mevlânâ Kongresi (Tebliğler)*, Konya 1986, s. 239-254; *TDEA*, I, 99.

HASİBE MAZIOĞLU

ÂL

(جس)

Meşhur bir kimsenin soyuna, kabilesine, hânedanına veya temsil ettiği fikirlere bağlı zümreler için kullanılan bir terim.

Âl Arapça'da "serap, dağ, dağın çevresi ve çadır direği" mânasına geldiği gibi "kişinin bizzat kendisi, ailesi, taraftarları, dost ve arkadaşları" gibi anlamlara da gelir. Bazı dilciler, "rücû etmek, yönetmek" mânalarına gelen âle fiilinden

türediğini ileri sürerken bazıları da eş anlamlısı olan ehl kelimesinden geldiğini kabul etmektedir. Âl kelimesi Kur'an'da şahıs isimlerine muzaf olarak meydana getirdiği çeşitli terkiplerde (Âl-i Fir'avn, Âl-i İmrân, Âl-i Ya'kûb gibi) bu şahısların hânedanı, kavmi ve taraftarları mânalarını ifade eder (bk. M. F. Abdülbâkî, *Mu'cem*, "âl" md.). Bu anlamıyla âl hadislerde de çokça geçmektedir (bk. Wensinck, *Mu'cem*, "âl" md.).

Akrabalık veya inanç, fikir, kültür, idare vb. bağlarla bir kişiye bağlı kimseleri ifade etmek için kullanılan âl kelimesiyle İslâm kültür tarihinde Âl-i Muhammed, Âl-i Nebî veya Âl-i Resûl, Âl-i abâ gibi terkipler de yapılmıştır. Ehl-i beyt*, Ehl-i abâ, Ehl-i kisâ gibi tabirler de aynı veya yakın anlamda kullanılmıştır. Daha çok Peygamber'e getirilen salâtü selâmda geçen "Âl-i Muhammed"den kimlerin kastedildiği konusunda iki görüş ileri sürülmüştür: 1. Kendilerine zekât verilmesi haram olan (aş. bk.), nesep itibarıyla Peygamber'e en yakın kimseler. 2. Dinî bakımdan Hz. Muhammed'e tâbi olanlar. Buna göre Peygamber'in yolundan giden Hulefâ-yî Râşidîn, ashap ve daha sonra gelen müslümanlar Âl-i Muhammed'den sayılır. Çünkü asıl yakınlık inanç ve fikir yakınlığıdır. Nitekim kendisine ailesinin kurtarılacağına vaad edildiğini, oğlunun da ailesinden olduğunu ifade ederek iman etmeyen oğlunu tufandan kurtarması için rabbine dua eden Hz. Nüh'a, "Ey Nüh, o senin ailen den (ehl) değildir" (Hüd 11/45-46) şeklinde cevap verilmiştir.

İslâm tarihinde ilk defa Hz. Peygamber'in yakın çevresi için kullanılan âl tabiri sonraları İslâm devletlerinin hânedanları için de kullanılmaya başlanmış ve Âl-i Abbas, Âl-i Büveyh, Âl-i Suûd gibi terkipler İslâm kültüründe bir hânedana mensubiyeti ifade eden tabirler haline gelmiştir. Hz. Peygamber'in soyu, kızı Fâtıma'nın iki oğlu vasıtasıyla sonraki dönemlere intikal ederek sürmüş, bunlardan Hasan'ın soyundan gelenlere şerif, Hüseyin'in soyundan gelenlere de seyyid denilmiştir.

Kişinin yakın akrabası anlamındaki âl veya ehlin hukuk açısından hangi fertleri ihtiva edeceği hususu fakihler arasında tartışılmıştır. Mesela âl veya ehl (ehl-i beyt) adına yapılan vasiyet veya vakıflarda bu terimlerden kastedilen ve hak sahibi kabul edilecek olan yakın akraba kimlerdir? Hanefîler'e göre kişinin

âli ve ehl-i beyti aynı mânada olup o kimsenin nesep zincirine iştirak edenleri içine alır. Kişinin nesep zincirine yukarıya veya aşağıya doğru bizzat yahut da baba vasıtasıyla katılan erkek ve kadınlar âlden sayılır. Kızların çocukları, yani anneleri vasıtasıyla bu zincire iştirak edenler âle dahil değildirler. Mâlikîler'e göre âl veya ehl, kişinin asabe* si ve erkek oldukları farzedildiği takdirde asabe sayılacak olan kadın akrabasıdır. Şâfiîler'e göre ise âl kişinin akrabasını, ehl ise nafakasını sağlamakla mükellef olduğu kimseleri, ehl-i beyt de akrabası ve eşini ifade eder. Hanbelî mezhebinde bazı farklı görüşler ileriye sürülmekle birlikte genel olarak âl, ehl, ehl-i beyt, akraba ve kavim kelimeleriyle aynı mânada kabul edilir. Buna göre âl kişinin kendi çocukları ve yukarıya doğru dört babasının çocuklarını ifade eder ve yalnız baba tarafından akraba olanları içine alır.

Âl-i Muhammed. Âl-i Muhammed'in fazilet ve üstünlüğüne doğrudan veya dolaylı olarak temas eden âyetler vardır (bk. Âl-i İmrân 3/61; el-Ahzâb 33/6, 28-34, 53). Birçok hadiste de onlara sevgi beslenmesi istenmiş ve bu husus Hz. Peygamber'i sevmenin bir gereği sayılmıştır (İbn Hacer el-Heytemî, s. 87-127). Bu sebeple Peygamber'in aile ve yakın akrabası müslümanların nazarında müstesna bir mevkiye sahip olmuş, onları sayıp sevmenin dinî bir vecibe olduğu kabul edilmiştir. Âl-i Muhammed'e zekât ve sadaka verilmesinin haram kınlanması da (aş. bk.) bu neslin cemiyet içinde rencide olmaması ve kendilerine olan saygının sarsılmaması gibi temel bir prensibe dayanmaktadır. Buna karşılık Âl-i Muhammed için beytülmalin belli fonlarından pay ayrılmıştır. Hz. Peygamber'in soyundan gelen seyyid ve şeriflerin halk arasında tanınması için muhtelif devirlerde özel kıyafetler düzenlenmiş, sadece onların işleriyle uğraşan, isimlerini, şecerelerini, çocuklarını, ahlâk ve davranışlarını özel bir deftere kaydeden, menfaat sağlamak için Peygamber'e intisap iddiasında bulunanlar hakkında takibatta bulunarak onları cezalandıran teşkilâtlar kurulmuştur. Âl-i Muhammed'e son derece saygılı olan, onları vergi ve rûsûmdan muaf tutan Osmanlı Devleti'nde bu maksatla kurulan nakbûleşraf* teşkilâtı devletin yıkılışına kadar devam etmiştir.

Hz. Peygamber'in nesebi, babası Abdullah ve dedesi Abdülmuttalib yoluyla

büyük dedesi Abdürmenâf oğlu Hâşim'e ulaşmaktadır. Hâşim'in dört oğlundan yalnız Abdülmuttalib'in erkek çocuklarının nesli devam etmiştir. Abdülmuttalib'in on oğlundan Ebû Leheb'in akrabalığı hadisle iptal edildiği (bk. *Mv.F*, I, 101) ve Hamza dahil olmak üzere diğer altı oğlunun da erkek nesli devam etmediği için Âl-i Muhammed Abbas, Hâris ve Ebû Tâlib'in çocuklarından oluşmaktadır. Ancak burada söz konusu olan, Hz. Peygamber'den Hâşim'e ulaşan nesep koluna doğrudan veya baba vasıtasıyla katılan nesildir. Sadece anneleri vasıtasıyla iştirak edenler âlden sayılmaz. İmâmiyye'nin bazı âlimleri bunları da âl içinde mütalaa etmekle birlikte mezhebin çoğunluğu aksi görüşü savunmuştur. İbn Hazm ile Şâfiî âlimleri, Hâşim'in kardeşi olan Muttalib'in neslini de Âl-i Muhammed'den saymışlardır. Mâlikî ve Hanbelî mezheplerinde de bu doğrultuda bir görüş vardır. Ancak Hanefîler'e, Mâlikî âlimlerinin çoğunluğuna ve Zeydiyye ile İmâmiyye mezheplerine göre Âl-i Muhammed yalnız Hâşimoğulları'nı kapsar. Hâşimoğulları'nın zevceleri ittifakla Âl-i Muhammed'e dahil değildir. Âzatlı köleleri (mevâlî) ise Hanefî ve Hanbelî mezhepleri ile Şâfiî mezhebindeki hâkim kanaate ve İbn Hazm'a göre zekât konusunda Âl-i Muhammed'den sayılır. İmâmiyye'ye ve Mâlikî mezhebinin tercih edilen görüşüne göre ise sayılmazlar. Hz. Âişe'den gelen bir rivayette Hz. Peygamber'in zevceleri âl içinde mütalaa edilmiştir.

Zekât ve Sadaka Açısından Âl-i Muhammed. Hz. Peygamber'in zekât ve sadaka alması haram olduğu gibi Âl-i Muhammed çerçevesinde mütalaa edilen akrabasının da zekât alması haramdır. Fakihler bu hususta görüş birliği içinde olup konuyla ilgili olarak mânevî tevâtür derecesine ulaşacak kadar hadis mevcuttur. Ancak beytûlmâlden almaları gereken payın kendilerine verilmeyişi sebebiyle, Ebû Hanîfe'nin, zamanındaki Hâşimoğulları'na zekât verilmesini câiz gördüğü rivayet edilmektedir. Mâlikî mezhebindeki hâkim kanaate göre de beytûlmâlden haklarını alamayıp muhtaç duruma düşerlerse zekâtı onlara vermek tercih edilmelidir. Şâfiî ve Hanbelîler'in görüşü ise bunun hiçbir durumda câiz olmayacağı şeklindedir. Âl-i Muhammed'in birbirine zekât vermesi veya âlden kabul edilen kimselerin zekât memuru (âmîl) olarak çalışıp karşılı-

ğında zekât malından ücret alması konusunda fakihler farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Bundan başka nâfile sadakalardan, kefarete ve adak sebebiyle yapılan ödemelerden, öşür ve vakıf gelirlerinden kendilerine de verilmesi bazı fakihler tarafından câiz görülmüş, bazıları ise kabul edilmemiştir.

Ganimet ve Fey Açısından Âl-i Muhammed. İslâm hukukunda savaş yoluyla elde edilen servete genel olarak ganimet, savaş olmaksızın düşmandan elde edilen gelirlere de fey denilmiştir. Ganimetin devlet payı olarak ayrılan beşte birinin taksim edileceği gruplar arasında Hz. Peygamber'in yakın akrabasının da bulunduğu âyetlerle sabittir (bk. el-Enfâl 8/41; el-Haşr 59/7). Söz konusu yakın akraba (zevî'l-kurbâ), Hanefî ve Şâfiî âlimleriyle Zâhirî fakihî İbn Hazm'a göre Hâşimoğulları ve Muttaliboğulları'ndan ibarettir. Mâlikî ve Hanbelî fakihlerinin bir kısmı bu görüşe katılmış, diğerleri ise Muttaliboğulları'nı hariç tutmuştur. Şâfiîler'e göre fey de devlet payı (humus) açısından ganimet gibi işleme tâbidir. Hanefî ve Mâlikî fakihleri ile Hanbelî mezhebinin tercih edilen görüşüne göre ise feyde humus söz konusu değildir.

Âl'e Salât (dua) Okumak. Namazda son teşehhüd'de (selâmdan önce) Âl-i Muhammed'e salât okumak, Hanbelî ve Şâfiî mezheplerindeki bir görüşe göre vâcip, Hanefîler'e ve yine Şâfiî mezhebinde tercih edilen görüşe göre sünnettir. Hanbelî mezhebindeki bir başka görüş de bu yöndedir. Şiîler'de ise bütün teşehhüdlere Âl-i Muhammed'e salât okumak vâciptir.

BİBLİYOGRAFYA :

Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "âl" md.; *Li-sânü'l-'Arab*, "ehl" ve "âl" md.leri; Tehânevî, *Keşşâf*, "âl" md.; *Tâcü'l-'arûs*, "ehl" ve "âl" md.leri; Wensinck, *Mu'cem*, "âl" md.; M. F. Abdülbâkî, *Mu'cem*, "âl" md.; İbn Teymiyye, *Huquku Âli'l-beyt* (nşr. Abdülkâdir Ahmed Atâ), Beyrut 1407/1987; Âmirî, *Behcetü'l-me-hâfil ve buğyetü'l-emâsil* (nşr. Muhammed Sultan en-Nemekânî), Kahire 1386-89/1966-69, IV, 398-403; İbn Hacer el-Heytemî, *es-Savâ'iku'l-muhtaka*, Kahire 1308, s. 87-127; Ebû'l-Bekâ, *el-Külliyât*, Bulak 1253, s. 68-69; İbn Âbidin, *Reddû'l-muhtâr*, Kahire 1386-89/1966-69, IV, 472; Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilâtı*, s. 161-173; Ö. Rıza Doğrul, "Âl", *İTA*, I, 247-251; Kâmil Miras, "Âl-i Muhammed", *İTA*, I, 252-254; *Mv.F*, I, 97-107; *Mv.F*, I, 57-64; Goldziher, "Âl", *İA*, I, 278; a.mlf., "Ehlül-beyt", *İA*, IV, 207; a.mlf. — C. Van Arendonk — A. S. Tritton, "Ahl al-Bayt", *EI*² (İng.), I, 257-258; A. Haffner, "Âl", *EI*² (İng.), I, 345.

AHMET ÖZEL

ÂL-i ABÂ

(آل العبا)

Hz. Peygamber'i ve yakın akrabasından belli kişileri ifade eden, daha çok Fars ve Türk edebiyatında kullanılan bir tabir.

Sünnî ve Şiî hadis kitaplarında yer alan bir rivayete göre, Hz. Peygamber Ümmü Seleme'nin evinde iken, "Ey Ehl-i beyt! Allah kusurlarınızı giderip sizi tertemiz yapmak ister" (el-Ahzâb 33/33) meâlindeki âyet nâzil olmuş, bunun üzerine Peygamber Hz. Ali'yi, Fâtıma'yı, Hasan ve Hüseyin'i abâsının altına alarak, "Allahım, benim ehl-i beytim işte bunlardır; bunların kusurlarını gider, kendilerini tertemiz yap!" diye dua etmiştir. Bunu gören Ümmü Seleme "Yâ Resûlellah! Ben de onlarla beraber miyim?" diye sormuş, Resûlullah da, "Sen yerinde dur, sen zaten hayırla birlikte sin" cevabını vermiştir (Tirmizî, "Tefsîr", 4; "Menâkıb", 32, 60; *Müşned*, IV, 107). Konuyla ilgili rivayetlerde -Taberî'nin bir rivayeti hariç (bk. *Tefsîr*, XXII, 7)- umumiyetle kisâ kelimesi geçtiği ve buna bağlı olarak ehl-i kisâ demek icap ettiği halde edebiyatta Âl-i abâ, Ehl-i abâ tabirleri meşhur olmuştur. Hz. Peygamber'le birlikte abâya bürünenlerin sayısı beş olduğundan bunlar Hamse-i Âl-i abâ, Pençe-i Âl-i abâ diye de anılmışlardır. Şîa telakkisine göre Âl-i abâ'ya dahil olan fertler aynı zamanda Ehl-i beyt'i teşkil etmektedir. Bunların tesbiti açısından konunun mübâhele* olayı ile de ilgisi vardır. Hz. Peygamber, Necranlı hristiyan heyetiyle yaptığı münazara sırasında nâzil olan âyetin (bk. Âl-i İmrân 3/61) gereğini yerine getirmek üzere, heyet üyelerine yalancı ve haksız olan tarafa beddua etmeyi teklif etmiş ve Necranlılar'ın kabul etmekten çekindiği bu teklife en yakın akrabasıyla katılmaya hazırlanmıştır. Bu yakın akraba Hasan, Hüseyin ve Fâtıma'dan ibarettir. Konuyla ilgili rivayetlerin çoğunda bunların arasında Hz. Ali'nin ismi geçtiği halde, Taberî'nin Cerîr -Mugîre -Âmir yoluyla naklettiği rivayette Ali zikredilmemektedir (bk. a.e., III, 211). Taberî'nin diğer bir rivayetinde kaydedildiğine göre, hadisin râvilerinden olan Cerîr, söz konusu olayda Hz. Ali'nin de Peygamber'in yakınları arasında yer aldığı hususunun herkesin paylaştığı bir kanaat olduğunu Mugîre'ye hatırlatmış, o da şöyle cevap vermiştir: "Hadisi bana nakleden Şa'bî Ali'nin adını anmamıştır;